

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏTÇİLİK SİYASƏTİ VƏ MİLLİ MƏTVUAT:
TARİX VƏ MÜASİRLİK

PEZİOME

В статье оценивается роль азербайджанской печати в формировании идей независимости, государственности и демократии. Как видно из исследования, государственная политика каждого народа проявляется параллельно с принадлежностью его независимого государства. Высоко оценивая деятельность АДР на пути создания принципов национальной государственности, президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев подписал ряд указов относительно проведения 100 летнего юбилея Азербайджанской Демократической Республики и Бакинского Государственного Университета. В статье оценивается деятельность как исторических заслуг БГУ, так и деятельность университета на современном этапе. В статье анализируются тяжелые условия, в которых создавался университет, и приводятся объективные ответы на сложные вопросы в очерке первого ректора БГУ, профессора Василия Разумовского «О создании университета в городе Баку»

Ключевые слова: печать, независимость, государственность, Бакинский Государственный Университет, Азербайджанская Демократическая Республика, демократические идеи, указ.

SUMMARY

In article the role of the Azerbaijani press in the formation of national independence, statehood and democratic ideas is emphasized. It is illustrated that, statehood policy of every nation appears parallel to the existence of its independent state. Assessing the activities of the Republic of Azerbaijan on the national statehood principles, the President of the Republic of Azerbaijan, Ilham Aliyev, will deliver a speech on the occasion of the 100th jubilee of the Republic and the Baku State University. In the article, the President's orders reflect the value given to BSU's historical services as well as to modern activities. There are interesting ideas about the history of the University, the first rector of the university, Professor Vasili Razumovsky, "The Creation of the University in Baku", which reflects the objective answer to the questions such as how suddenly the tough times of the University were created and how such science and education faced difficulties.

Keywords: press, independent, statehood, Baku State University, Republic of Azerbaijan, democratic idea, order

Azərbaycan mətbuatı özünün ilk milli qəzeti olan "Əkinçi"dən başlamış bu günə qədər öz fəaliyyətində milli müstəqillik, dövlətçilik və demokratik ideyaların qarçısı olmuşdur. Aydınır ki, hər hansı xalqın dövlətçilik siyasəti müstəqil dövlətin mövcudluğu ilə meydana çıxır. Müstəqil dövlətin yaranması və formalaşması isə çətin yollardan keçir. Azərbaycan xalqı özünün müstəqil dövlətini yaratmaq üçün bir çox ağır mərhələlərdən keçib. Rusiya imperiyasının tərkibində olan Azərbaycan ilk növbədə müstəqillik uğrunda mübarizəyə girişmişdir. Belə bir mübarizəni uğurla aparmaq üçün xalqın savadlanması, maariflənməsi zəruri şərtlərdən olmuşdur. Bu vəzifəni isə ancaq mətbuat vasitəsilə həyata keçirmək olardı. Bunu nəzərə alaraq XIX əsrin maarifçi ziyahları milli mətbuat yaratmaq ideyası ilə yaşadılar. Lakin bu arzunu böyük maarifçi Həsən bəy Zərdəbi gerçəkləşdirdi. Ünlü mətbuat tədqiqatçımız professor Şirməmməd Hüseynov yazır: "Fəal maarifçilik işi aparan, milli mənəvi sərvətin zənginliklərini, azadlıq və tərəqqi ideyalarını geniş kütlələrə çatdırmağa çalışan H.Zərdəbi dərək edirdi ki, bu mühüm vəzifənin öhdəsindən kəndlinin

da, ziyalının da başa düşdüyü dövrü nəşr daha yaxşı gələ bilər". (7, səh.108) Qeyd edək ki, H.Zərdabi qəzeti "hər bir vilayətin aynası" hesab edirdi və Ş.Hüseynov da bunu nəzərdə tutaraq yazır ki, H.Zərdabiyə görə maariflənmək xalqı qəflət yuxusundan oyada bilər. "Əkinçi" qəzeti milli mətbuatımızın bünövrəsi olaraq, maarifçilik məktəbinin mətbu əsasını qoydu.

Azərbaycan mətbuatı tarixində xüsusi yeri olan "Şərqi-Rus" qəzeti də milli azadlıq ideyalarını cəsarətlə qoyurdu. Onun əsas müəllifləri sayılan M.Ə.Sabir, M.S.Ordubadı, Ə.Nəzmi, A.Səhət, H.Cavid, Ə.Qəmqəsar qəzetin redaktoru M.Şahtaxtılını ətrafında toplaşmış maarifçilik ideyalarını təbliğ edirdilər. azərbaycançılığın böyük təbliğatçısı C. Məmmədquluzadəni də mətbuata ilk dəfə M.Şahtaxtı təqdim etmişdir. "Şərqi-rus" milli azadlıq hərəkatının yaradıcılarından biri idi. "Onun qaldırdığı məsələlər, toxunduğu problemlər hədsiz dərəcədə çox rəngarəng və həyati əhəmiyyətli idi... qəzet uzun əsrlər davam edən süslük və ətələtin aradan qaldırılması yolunu maarif, elm və savadda, birlikdə gördüdü (5, səh.333) ki, bunun da əsasında imperiya əsarətindən qurtarmağa gedən yol dururdu.

Mətbuat tədqiqatçılarımızın fikrincə, 1905-ci il dekabrın 17-dən 1908-ci il iyunun 25-dək Bakıda nəşr olunan "İrşad" qəzeti "Əkinçi" ideyalarının davamçısı olmuşdur. Yəni də professor Ş.Hüseynovun fikirlərinə müraciət edək: "İrşad" 1905-ci ilin iyunundan Bakıda nəşr olunan "Həyat" qəzetilə birlikdə tariximizin çox gərgin və məsuliyyətli bir dövründə milli ziyalıların qüvvə və səylərini birləşdirən, azadlıq və tərəqqi yolunu işıqlandıran qərərgah, mərkəz idi". (6, səh177-178)

Müstəqillik və dövlətçiliyi təbliğ edən maarifçilərimizin və onların dərc olunduqları mətbuat orqanlarının fəaliyyətini əks etdirən çoxlu sayda məqaləni özündə birləşdirən "Kaspi" - maarifçilik meydanı" kitabı bizə onları yaxşı tanıtdırır. (9) Kitaba ön söz yazmış tədqiqatçı Sona Vəliyeva deyir: ... "milli maarifçilərin hər birinin çiyinə o dövrdə ağır yük düşürdü. Onlar bu yükün ağırlığından qorxub çəkinmədən, vətən haqqında düşünür, onun işıqlı sabahı üçün əllərində gələni əsirgəmir, gördükləri işlərin məsuliyyətini böyüklüyün dərinədə dərk edirdilər. (6, səh. 3-4)

Azərbaycanın müstəqillik ideyasını C.Məmmədquluzadə və onun «Molla Nəsrəddin» jurnalı yeni təkanla mətbuata gətirdi. Təkcə onu demək kifayətdir ki, C.Məmmədquluzadənin özünün dediyi kimi, 1905-ci il rus inqilabının yaratdığı şərait "Molla Nəsrəddin" in meydana gəlməsinə səbəb oldu. Jurnalın əməkdaşları inanırdılar ki, "mütləqiyyətin devrilməsi, Rusiyadakı bütün məzlum xalqlar kimi, azərbaycanlıların da milli zülmədən azad olmasına yol açar bilər, çarizmin zorla ruslaşdırma və müsəlmanların "torpaqlarını içəri Rusiya əhalisinə təslim etmək" siyasətinə son qoyulur". (10, səh. 397)

Azərbaycanda müstəqillik və dövlətçilik uğrunda mübarizə çox çətin şəraitdə olsa belə, mətbuatda özünü göstərmişdir. 1906-cı ildə yaranan "Molla Nəsrəddin" jurnalının bütün satırması maarifçilik vasitəsilə xalqı qəflət yuxusundan oyadırdı. Əgər 1905-ci il rus inqilabi hərəkatı bizim mətbuatımıza az-çox yeni demokratik ruh verdisə və belə bir məqamda "Molla Nəsrəddin" kimi möhtəşəm bir jurnal işıq üzünə gəldiyə, 1917-ci il sosialist inqilabı "Molla Nəsrəddin" in inkişafında yeni mərhələ təşkil etdi. "Romanovlar sülaləsinin devrilməsi, müəyyən demokratik meyillərin müşahidə olunması "Molla Nəsrəddin" də gedən məqalə və felyetonların yeni məzmun kəsb etməsinə meydan açmışdır. Belə ki, 1917-ci ildə "Molla Nəsrəddin" jurnalında ölkədəki ab-havanın ruhu aşkar nəzərə çarpır. "Azadəyi-vidan", "Avampərəst nitqlər", "Təzə partilər", "Mübarəkdarlıq" və sair kimi qiymətli publisistika nümunələrində Cəlil Məmmədquluzadə vəzifəsini uğurla həyata keçirmişdir". (4, səh. 85) Görkəmli tədqiqatçı, akademik İsa Həbibbəyliyin qeyd etdiyi kimi, "Mirzə Cəlilin publisistikasının şah əsəri sayılmağa layiq olan məşhur "Azərbaycan" (1917) məqaləsi milli oyanış və siyasi intibah dövrünün həqiqi bədii manifestidir. "Azərbaycan" məqaləsi – xalqımızın müstəqil və demokratik dövlət quruculuğu prosesindəki ümummilli vəzifələrinin törcümanı, carçısı, vətəndaşlıq harayının ifadəsidir". (4, səh. 85)

Əlbəttə, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti kimi Şərqdə ən demokratik bir dövlətin yaranması bir tərəfdən xalqın azadlıq ruhundan doğurdusa, digər tərəfdən "Dirilik", "Açıq söz", "Azərbaycan" kimi mətbu orqanların və onun jurnalistləri-M. Rəsulzadə, Ə.Ağaoğlu, Ü.Hacıbəyli, Ə.Topçubaşov və başqalarının publisistikası oldu. Və həm də bu işdə böyük maarifçi mətbuatın misilsiz xidmətləri var.

"Cümhuriyyət" məqaləsində Azərbaycanda demokratik tipli dövlət qurulmasını arzu edən və yeni cəmiyyətin siyasi-izibati prinsiplərini xalqa çatdıran Cəlil Məmmədquluzadə Cümhuriyyətinə ədib olduğunu qəti şəkildə nümayiş etdirmişdir". (4, səh. 86-87)

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ideya istiqamətini "Müsavat" partiyası, onun əsas təşkilatçısı olan M.Ə.Rəsulzadə, onun nəşr etdiyi "Açıq söz" qəzeti formalaşdırmış və belə bir müstəqil milli dövlətin yaradılmasına nail olmuşlar.

Azərbaycan xalqının milli dövlətçilik tarixinə misilsiz bir fakt kimi yazılmış Xalq Cümhuriyyətinin demokratik prinsipləri Yaxın Şərqi üçün bir məktəb rolunu oynadı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2017-ci ilin 16 mayında Cümhuriyyətin 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Sərəncam imzalamışdır. Həmin Sərəncamda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin dövlətçilik tariximizdəki rolu belə qiymətləndirilir:

"Qədim və zəngin dövlətçilik ənənələrinə malik Azərbaycan xalqı keçmişinin müəyyən dövrlərində tarixin hökmü ilə böyük imperiyalar tərkibinə qatılmaq məcburiyyətində qalmışdır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti məhz dünyanın siyasi nizamının yenidən qurulduğu bir vaxtda, XIX əsrin axırları və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın yaşadığı parlaq mədəni yüksəliş mərhələsinin məntiqi yekunu kimi meydana çıxmışdır". (1)

Sərəncamda daha sonra Xalq Cümhuriyyətinin dövlətçilik prinsiplərini yaratmaq yolundakı fəaliyyəti belə ümumiləşdirilir:

"1918-ci il may ayının 28-də Azərbaycanın müstəqilliyini bəyan edən İstiqlal bəyannaməsi qəbul edildi. Yeni qurulan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti öz üzərinə götürdüğü çətin tarixi vəzifəni imkanlarının ən son həddində çalışaraq şərəflə yerinə yetirdi. Azərbaycanın ilk Parlamenti və Hökuməti, dövlət aparatı təşkil edildi, ölkənin sərhədləri müəyyənləşdirildi, bayrağı, himni və gerbi yaradıldı, ana dili dövlət dili elan edildi, dövlət quruculuğu sahəsində ciddi tədbirlər həyata keçirildi. Ölkənin ərazi bütövlüyü və milli təhlükəsizliyi təmin edildi, qısa müddətdə yüksək dərəcəyə qabiliyyətli hərbi hissələr yaradıldı, milli tələblərə və demokratik prinsiplərə uyğun dövlət orqanları quruldu, maarifin və mədəniyyətin inkişafına xüsusi diqqət yetirildi, Azərbaycanın ilk universiteti təsis olundu, təhsil milliləşdirildi, xalqın sonrakı illərdə mədəni yüksəlişi üçün zəmin hazırlayan, ictimai fikir tarixi baxımından müstəsna əhəmiyyətli işlər görüldü". (1)

Azərbaycan Prezidentinin saydığı bu təsisatlar sistemində Bakı Dövlət Universitetinin yaradılması da xüsusi vurğulanıdır. Biz də bir araşdırmaçı kimi BDU-nun yaradılması ilə bağlı Sərəncamından sonra bu tarixi hadisə ilə əlaqədar bir məqalə yazdıq. Həmin məqalədən bir hissəni diqqətlə çatdırmaq yerinə düşər:

"Bakı Dövlət Universitetinin yüz illik yubleyinə qısa bir müddət qaldı. "Millətimizin və dövlətçiliyimizin tarixində hadisə kimi qiymətləndirilən bu universitetin layiqli qiyməti Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubleyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 14 noyabr 2017-ci il tarixli sərəncamında özünün dəqiq əksini tapmışdır. "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yadigarı Bakı Dövlət Universiteti müsəlman Şərqi yəni tipli ilk ali məktəb kimi yarandığı vaxtdan etibarən nailiyyətlərlə zəngin bir yol keçmişdir. Daim azərbaycançılıq məfkurəsinə sadiqlik nümayiş etdirən universitetin ölkədə ali təhsil sisteminin qurulmasında, elmi tədqiqatların dərin məzmun kəsb edərək son texnologiyaların da tətbiqi ilə müasir standartlara uyğun aparılmasında və ümumən milli özünüdərk prosesinin sürətləndirilməsində tədqirəlayiq xidmətləri vardır" (2). Prezident Sərəncamında daha sonra bu Universitetin tarixi xidmətlərini çağdaş düşüncəmizə təsiri belə qiymətləndirilir. "Bakı Dövlət Universiteti tarixi xidmətlərini qorunub yaşadılması, Universitetin dünya təhsil məkanına inteqrasiya yolu seçməklə göstərdiyi bugünkü çoxşaxəli, geniş fəaliyyətin başlıca istiqamətlərini təşkil edir".

Göründüyü kimi, Prezident Sərəncamının bu yığcam sətirlərində Universitetimizin həm tarixi xidmətlərinin, həm də müasir fəaliyyət istiqamətlərinin real qiyməti verilmişdir. 100 illik

yubleyini iftixarla qeyd edəcəyimizə artıq çox az bir zaman qalmış bu böyük və müqəddəs Universitet dövrün çətin sınaqları arasında necə yaranmışdır, onun təsis edilməsi hansı ağ və qara qüvvələrin cəhdlərindən keçmişdir, xalqımızın gələcək həyatında tale yüklü bir rol oynayacaq bu elm və təhsil ocağı öz yaranışında nə kimi çətinliklərlə üzləşmişdir? kimi suallara obyektiv cavabın özü də tarixin unudulmaz səhifələrindədir. Bu tarixi səhifələrdən birini və bəlkə də ən əsasını Bakı Universitetinin yaradılmasında misilsiz rol oynamış, universitetin ilk rektoru, professor Vasili Razumovskinin "Bakı şəhərində Universitetin yaradılması" adlı tarixi oçerki təşkil edir. Universitetimizin 95 illik yubileyi ərəfəsində çap edilmiş "Bakı şəhərində universitetin yaradılması" adlı kitabda əsas yeri eyni adlı oçerk tutmuşdur. Kitabın müəllifləri V.İ. Razumovski və A.O. Makovelskidir. V. Razumovskinin xatirələri Universitetimizin yaranmasının tarixinə bir güzgü tutur. Çünki belə bir Universitetin yaranmasının özü Azərbaycan dövlətçiliyinin təməli daşı da hesab oluna bilər. Bizdən sonrakı nəsillərə ünvanlanan bu kitab və onun içindəki xatirə-oçerklər indiki çağın oxucuları üçün də çox vacib əhəmiyyət kəsb edir. Çünki Azərbaycan Prezidentinin Sərəncamında da deyildiyi kimi, müsəlman Şərqişində yeni tipli ilk ali məktəb olan bu Universitetin yaranma tarixinə onun meydana gəlməsində və ilk dövrdəki fəaliyyətində mühüm rol oynamış adamların öz dilindən nəzər salmaq çox mühüm bir hadisədir. Bizim də əlimizdəki bu yazının ortaya çıxmasına belə bir fakt səbəb oldu. "Bakı şəhərində Universitetin yaradılması" kitabının nəşr olunmasından beş ilə yaxın bir vaxt ötməsinə baxmayaraq hələ geniş ictimaiyyət bu kitabla yaxından tanış deyil. Halbuki minbir tellərlə Azərbaycan xalqının hər bir ailəsinə bağlı olan bir Universitetin tarixi ilə bağlı bu kiçik həcmli kitab gərək hər ailənin stolüstü kitabı olsun.

Professor V. Razumovskinin əsərləri çoxdur. Lakin haqqında bəhs etdiyimiz tarixi oçerki Bakı Dövlət Universitetinin yaradılması ilə bağlı hadisələri ən obyektiv şəkildə bizə çatdıran misilsiz bir əsərdir. Müəllif xatirə-oçerkin lap əvvəlində öz məqsədini belə ifadə edir. "Bakıda Universitetin açılması Zaqafqaziya tarixində möhtəşəm hadisə idi; mən bu prosesdə iştirak etdiyim üçün hələ ki, buna aid faktları təfərrüatı ilə xatırladığımıza görə olayları şərh etməyi özümə borc bilirəm". (11)

V. Razumovski Universitetin yaradılmasını şərtləndirən əsas amili müstəqil Xalq Cümhuriyyəti kimi bir dövlətin mövcudluğu ilə başlayır.

V. Razumovski bu məmuar əsərində əvvəlcə Rusiyadan Qafqaza gəlməyinin bəzi detallarını xatırlayır. O, Qafqaza rus ordusunda cərrah olaraq gəlib. Rusiyada yenidən baş verən bolşevik inqilabı zamanı Qafqaza göndərilən orduda qulluq etməklə, Tiflisdə Travmatologiya İnstitutunun təşkili ilə də məşğul olur. Burada bir sıra ali məktəb və kursların formalaşmasında iştirak edir. Sonra bir sıra danışıqlarla Bakıda universitet yaradılması layihəsinin hazırlanmasına nail olur. Bu işdə Fətəli Xan Xoyski, Həmid bəy Şaxtaxtinski, Nəsim bəy Yusifbəyov kimi Cümhuriyyət qurucuları təşəbbüsü qiymətləndirdiklərini və erməni qüvvələrinin təkidinə baxmayaraq, universitetin Bakıda təşkil olunmasına kömək göstərdiklərini xüsusi vurğulayır. Müəllif yazır: O zaman "Zaqafqaziya Universitetinin professoru seçilmiş A.M. Levin 1919-cu ilin əvvəllərində Bakıdan Tiflisə gəldi və müsəvirədə müəllimləri universitet üçün Bakıda açılacaq perspektivlərlə tanış etdi... Məruzədən aydın oldu ki, universitetin açılması üçün Bakıda mənə və vəsait vardır. Ayı-ayrı qruplarla və müəllim heyətinin üzvləri ilə məsləhətləşərək... mən rəsmi şəkildə universitet şurasında universitetin Bakıya köçürülməsi təklifini irəli sürdüm. Əksəriyyət köçməyin tərəfdarı idi, ancaq ayrı bir qrup (xüsusilə ermənilər) Tiflisdə qalmağa ümid edirdilər (bəlkə də Ermənistanı köçmək niyyəti ilə)". Kiçik qeydlərlə olsa da, müəllif ermənilərin erməni xislətini bu yerdə də cəsarətlə ifadə etmişdir. Bu tarix elə onu da sübut edir ki, ermənilərin Azərbaycana qarşı təxribatları tarixən hər yerdə özünü göstərmişdir.

Qeyd edək ki, burada söhbət Rusiyanın Tiflisdə təşkil etdiyi Zaqafqaziya Universitetinin Bakıya köçürülməsindən gedir. Ermənilər bu məqamda da ancaq öz xeyrlərinə işləməyi üstün tutmuşlar. V. Razumovski uzun mübahisələrdən və mübarizələrdən sonra universitetin Bakıya köçürülməsi qərarını böyük sevgilə belə xatırlayır: "Bakıda universitetin təşkili bizim hamımıza məlum oldu. Azərbaycan dövlətinin, hökumətinin... ciddi istəyi olması ... tezliklə universitetin açılmasına köklənmişdi. Biz başa düşdük ki, Azərbaycan dövlətinin öz universitetini yaratmaq qərarı o qədər ciddi idi ki, Rus Zaqafqaziya Universiteti bura (Bakıya) köçürülməyə də Bakıda

Universitet onsuz da açılacaq: dəqiq vaxt da göstərilmişdi- mayın biri".

Daha sonra müəllif bu universitetin İrəvanı, Bakıya köçürülməsi və ya Tiflisdə qalması ətrafında üç fikir cərəyanı olduğunu deyir və bu sırada ermənilərin mərkəli təşəbbüsünü, hətta Razumovskinin dilə tutduqlarını qeyd edir. Bu yerdə müəllif yazır: "Yeri gəlmişkən onlar mənə də Eriyanda universitetin təşkili işini rəsmi şəkildə deyil, şəxsi təşəbbüs kimi öz üzərimə götürməyimi təklif etdilər. Mənim üçün toplanmış məlumatla əsasən, müharibə və acliqdan dağılmış Eriyanda yaxın gələcəkdə universitetin yaranması üçün şərait yox idi". Daha sonra V. Razumovski yazır ki, rəyini soruşduğumuz adamların çox hissəsi Eriyanda universitetin yaradılmasının qeyri-mümkün olduğunu bildirmişdilər. Universitetin Tiflisdə qalması uğrunda gürcülərin də səyləri boş çıxır. Lakin Tibb universitetinin tələbələrinin səyi əsasında Universitetin Bakıya köçürülməsi prosesinə başlanılır. Bakıda komissiya universitetin təşkilinə başlayır. Xüsusilə azərbaycanlı ziyalılar, yeni hökumətin üzvləri bu işdə çox fəallıq göstərirlər. Amma yenə də çətinliklər. Müəllif yazır ki, Universitet üçün, xüsusilə tibb fakültəsi üçün laboratoriya, avadanlıq problemi vardı. Bir tərəfdən də "Gürcüstan hökuməti laboratoriya obyektlərini Bakıya aparmağa icazə vermirdi". Oçerkdə daha sonra tarix-filoloji fakültə üçün kitabxana çətinliyi təsvir olunur. Universitetin Nizamnaməsinin hazırlanması və s. çətinliklərdən sonra Parlamentdəki ikitirəlik və sürüdülməçilik üzərində dayanan müəllif yazır: "Universitet işi parlament komissiyalarından keçəndə əsil sürüdülməçilik başladı". (11)

Xatirədən məlum olur ki, Razumovski, komissiyanın bir çox üzvləri və Cümhuriyyət dövləti universitetin yaradılmasını sürətləndirmək üçün böyük işlər görmüşlər. Sürətləndirmə ona görə lazım imiş ki, "işin ləngiməsi bütün universitet məsələsinin tam dağılması ilə nəticələnmə bilmiş". Xatirə-oçerkdə müəllif acı bir məsələni də kədərli yada salır. Məlum olur ki, cəmiyyətdə və parlamentdə universitetin açılışına mane olan əks qüvvələr də olmuşdur. Müəllif yazır: "...mətbuatda universitetə düşmən mövqeli məqalələr göründü, universitet əleyhinə yığıncaqlar keçirildi". (11)

Məlum olur ki, hətta tələbələrin təhsil alması üçün milli universitet yaratmaqda, onları Avropaya göndərmək ideyası formalaşmışdı. V. Razumovskinin dediyinə əsasən, hətta Müsavat Partiyasının bir sıra nüfuzlu üzvləri də universitet əleyhinə olmuşlar. Lakin M. Ə. Rəsulzadə başda olmaqla, Mehdi bəy Hacınski və başqaları parlamentdə ideyasını güclü müdafiə etmişlər. Bu yerdə Parlament Universitetin Nizamnaməsinə qəbul edib və həmin gün- 1919-cu il sentyabrın 1-i Bakı Universitetinin yaranması günü kimi elan olunub. V. Razumovski "bu günü Türk xalqının tarixinə yeni, parlaq səhifə əlavə olunduğu" gün kimi qiymətləndirir. Daha sonra Universitetin təşkili işi başlanır. V. Razumovski Bakı Universitetinin ilk rektoru seçilir. Tələbə qəbulu elan olunur. Müxtəlif universitetlərin təcrübəsi öyrənilir, müəllimlər cəlb olunur. Tibb, tarix-filoloji, şərqşünaslıq fakültələrinə tələbə qəbulu uğurla həyata keçirilir. Hətta, Bakı Universitetinin xəbərləri kimi elmi jurnal nəşrə hazırlanır. V. Razumovski bu yazısında deyir: "Mənə əziz olan Bakı Universitetinin professorları ilə birgə işim həyatımın ən yaxşı xatirəsi kimi qalır. Mən Bakı Universitetinin böyük gələcəyinə inanıram, onun gənclik həvəsi, mətanətli ilk xadimlərinə və tələbələrinə inanıram. Mən onun nurlu gələcəyinin sarsılmaz uğurlarını görürəm". Müəllif yazının son sətirini latın dilində belə bitirir: "Vivat, floreat, crescat, Universitas, Bacuensis (yaşa, çiçəklən, var ol, Bakı Universiteti)".

Bakı Dövlət Universitetinin ilk rektorunun uzaqgörən arzuları bu gün tam reallığa çevrilib. Bakı Dövlət Universiteti Şərq dünyasına öz işığı saçdı. Bu Universitetin Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev kimi məzunu var. Bu Universitet indi dünya universitetləri sırasında uğurla addımlayır. Ümummilli liderimiz "Bakı Dövlət Universitetini Azərbaycan xalqının milli sərvəti" kimi qiymətləndirir. Universitetimizin azərbaycançılığa, elmi dünyagörüşə, maarif işinə, kadr hazırlığına xidmətləri bu gün yüksək səviyyəyə çatmışdır.

Prezident İlham Əliyev Universitetimizin dövlətçiliyə, xalqa, millətə xidmətini belə qiymətləndirir: "Bakı Dövlət Universiteti yüksək ixtisaslı milli kadrların hazırlanması, yeni-yeni elmi istiqamətlərin formalaşdırılması, dünya təhsil məkanına inteqrasiya, eləcə də mədəni-mənəvi elmi istiqamətlərin formalaşdırılması, dünya təhsil məkanına inteqrasiya, eləcə də mədəni-mənəvi dəyərlərimizin yaradılması yolunda boynuna düşən vəzifələri layəqətlə yerinə yetirir. Universitet bu gün dövlət idarəçiliyi, iqtisadiyyat, elm, təhsil və mədəniyyətin müxtəlif sahələrində çalışan çoxsaylı məzunları ilə müstəqil Azərbaycanın inkişafına yeni töhfələr verir".

Belə bir Universitetin yaranma tarixini özünün "Bakı şəhərində Universitetin yaradılması"

adlı tarixi öçerkində obyektiv şəkildə işıqlandıran V.Razumovskinin ruhu şad olsun.

Biz Universitetimizin tarixi ilə bağlı bu kitabdakı digər yazılara toxunmaq. Əlbəttə, o yazılarda da bir çox tarixi həqiqət var. Lakin bizim bu yazıda əsas məqsədimiz Universitetimizin 100 illiyi ərəfəsində həmin kitabı yenidən xatırlatmaqdan ibarət oldu. Biz həmin kitabın yeni nəşrini səbirsizliklə gözləyirik". (11)

Belə bir demokratik dövlətin və onun ciddi atributlarının qurulmasında o dövrün mətbuatı da xüsusi rol oynamışdır. Azərbaycan mətbuatındakı materiallar göstərirdi ki, 1918-ci il mayın 27-də yaradılan Milli Şura və onun rəhbəri M.Ə.Rəsulzadə "Azərbaycanın bir müstəqil dövlət olaraq formalaşmasında həqiqətən böyük rol oynadı". (13, səh.17) M.Rəsulzadə "Açıq söz" qəzetinin dövlətçiliyimizin təşəkkülündəki rolunu sonralar belə qiymətləndirirdi: "Açıq söz" ilk dəfə olaraq o vaxta qədər Qafqaziya müsəlmanı və yaxud tatar deyilən xalqın türk olduğunu şərahət və israrla meydana atmış və bu xüsusda hər bənzər sensoru ilə mübarizə etmək zərurətində qalmışdır". (13, səh.13) M.Rəsulzadə "Getdiyimiz yol" adlı məqaləsində "Açıq söz" qəzetinin müstəqillik tariximizdə yerini dəqiqləşdirdi: "1915-ci il oktyabrın ikisində çıxan nömrəsində "Açıq söz" tutacağı yolunun istiqamətini göstərmək üçün üç nöqtə bəlləmişdi: "Türkləşmək, islamlaşmaq, müasirləşmək". (12, səh.530) Aydın ki, qəzetin təbliğ etdiyi bu üç istiqamət Xalq Cümhuriyyətinin üçrəngli bayrağını təmsil etdi.

M.Ə.Rəsulzadə bu qəzetin əhəmiyyətini daha bir fikri ilə belə ifadə edir: "Bu üç yolun elan edilməsi "hər nə qədər "Həyat" ili "Füyuzat"a aid isə də onun Qafqaziya mətbuatındakı açıq və şərh bir surətdə elanı ilə "Açıq söz" qəzeti iftixar edə bilər". (12, səh.533) Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qələbəsində "Açıq söz"ün maarifçilik işi çox böyük rol oynamışdır.

1918-ci il 28 may, 1919-cu il 28 may- Cümhuriyyətin bir illiyi münasibətilə ayrıca nəşr olunan "İstiqlal" dərgisi bir mətbu orqan olaraq M.Rəsulzadənin "Azərbaycan Cümhuriyyəti" adlı məqaləsini dərc etmişdi. Həmin məqalədə müəllif yazırdı:

"Müasir bir azərbaycanlı üçün Azərbaycan Cümhuriyyətinin istiqlal, onun hüriyyəti bir takım maddiyatla ölçülür şeylərdən deyildir. Bayrağındakı rənglərin mədlulu vəchlə bu yeni təşəkkül edən türk cümhuriyyəti ələmi-islamda təşəkkül edən ilk cümhuriyyətdir ki, milliyət, beynəlmilləliyyət və müasirlik əsası üzərində məstənad yeni bir təzi-idarə qurmaq cəhdindədir." (8, səh.38)

Bəlliklə, mətbuat tariximizin 1910-cu illər dövrü dövlətçilik haqqında materiallarla zəngindir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə nəşr edilən "Azərbaycan" qəzeti dövlətçiliyimizin formalaşması və qorunması sahəsində misilsiz fəaliyyət göstərmişdir.

Azərbaycan qəzetçiliyi içərisində, istər tarixən, istərsə də bu gün "Azərbaycan" qəzeti çox mühüm yer tutur. Azərbaycan dövlətçiliyi bu qəzetin lap ilk nömrəsində özünü göstərdi. Tədqiqatçı alim Akif Aşırılığın hesablamasına görə "milli mətbuatımızın ilk nümunəsi olan "Əkinçi" qəzetinin yaranmasında 1918-ci ilin mayına qədərki dövrdə cəmi 40 adda qəzet çıxmışdısa, AXC-nin 23 aylıq hakimiyyəti dövründə qəzetlərin sayı 200-ə yaxın olmuşdu... Bu qeyri-adi artımın əsas səbəbləri, hər şeydən əvvəl Azərbaycanda olan mövcud demokratik idarəçilik sistemi, əks fikirliliyə tolerant yanaşma, polemika və diskussiyalara çevrilən meydan ilə bağlı idi". (3, səh.204) Xüsusi qeyd edək ki, bu çoxsaylı qəzet içərisində əsas 1918-ci ildə qoyulan "Azərbaycan" qəzeti birbaşa Cümhuriyyətin, dövlətçiliyin mətbu ifadəsi olmuşdur. Ermənilərin Azərbaycanda törətdikləri soyqırım hadisələri, Bakının daşnaklardan azad edilməsi, Nuru Paşanın dövləti müdafiə teleqramları, Cümhuriyyətçilərin dövlətçiliklə bağlı yazıları burada dərc olundu. Onun ilk 4 sayı Gəncədə nəşr olundu, sonra Bakıya köçürüldü. A.Aşırılıq yazır: "Azərbaycan" Bakıya köçdükdən sonra 5-ci sayı 4 səhifədən ibarət olmaqla oktyabrın 3-də nəşr edildi və bu sayında özünü "gündəlik ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsi" olduğunu proqramlaşdırdı. Sərlövhasinin altında rəsmi dövlət qəzeti yazılmasa da, "Azərbaycan" Xalq Cümhuriyyətinin ilk rəsmi orqanı idi, dövlət tərəfindən maliyyələşirdi və dövlət mətbəəsində gündəlik nəşr olunurdu.

Qəzetin 5-ci sayının ilk səhifəsində "Hökumət qərardadı", maliyyə naziri Ə.Əmircanovun "Elan"ı, baş nazir Fətəli Xan Xoyskinin və ticarət və sənaye naziri A.Aşurbəyovun "Əhalinin nəzərinə" sərlövəli müraciətləri dərc olunmuşdur.

"Azərbaycan" qəzetinin Bakıda çıxan ilk sayında H.Hamidin "Yeni həyat" və N.İ. imzalı müəllifin "Azərbaycan gənclərinə", Məhəmməd Sadiqin "Bələdiyyə idarələrinin nəzəri-diqqətinə", imzasız yazılmış "Bakı məsələsinə dair məqalat", "Osmanlı və Ermənistan münasibətlərinə dair", "Türkiyədəki erməni qəzetləri nə söyləyirlər" başlıqlı materiallar çap olundu". (3, səh.204)

Qəzetin əsas müəllifləri sayılan M.Ə.Rəsulzadə, Ü.Hacıbəyli, Ə.Cavad, S.Hüseyn, Ə.Abid, Y.V.Çəmənzəminli kimi əməkdaşların hamısı gənc Cümhuriyyətin qurucuları kimi öz publisistika-larında bu dövləti müdafiə edirdilər.

Çox təəssüf ki, 1920-ci il aprelin 28-də rus bolşevik qüvvələri Azərbaycana zəbt etdilər və Azərbaycan yenidən Rusiyaya ilhaq edildi. Azərbaycan 70 il SSRI-nin tərkibində oldu. Bu dövrdə sovet hakimiyyəti demokratik mətbuata, mətbuatın özəl bölməsinə qəti qadağalar qoydu. Sənzura şəraitini «Qlavlit» deyilən bir idarə ilə yenidən bərpa etdi. Azad söz, demokratik mətbuata basqılar oldu, bütün mətbuat Kommunist partiyası və az bir qismi isə sovet orqanlarının ixtiyarına verildi. Publisistika ilə müstəqillik, azadlıq ideyalarını ifadə edənlərə heç bir imkan verilmədi, qəzetlər, sonra isə radio və televiziya xüsusi sənzuradan keçənədək fikir söyləyə bilmədi. Jurnalistika tariximizdə oxuduğumuza görə bu dövrdə yalnız bədii ədəbiyyatla, sətiraltı eyhamlarla müstəqillik ideyalarına az-çox diqqət edildi. 1930-cu illərdə M.Müşfiq, H.Cavid kimi söz ustaları repressiya olunub məhv edildilər. Yalnız 1956-cı ildə Kommunist Partiyasının XX qurultayında, ölkə başçısı Stalinin ölümündən üç il sonra mətbuatda müəyyən demokratik ab-hava yarandı. 1960-cı illərdə Rusiyada "altmışıncılar" deyilən ədəbi qüvvələr meydana gəldi ki, bunun da Azərbaycan ədəbiyyatı və mətbuatına demokratik təsiri oldu. Ölkədə mətbuatda demokratik ovqat yaransa da, yəne də azad sözə sənzura qadağaları qoyuldu. Belə bir şəraitə yalnız 1992-ci ildə əldə etdiyimiz yeni müstəqillik Azərbaycanda sənzuraya son qoydu. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin yenidən Azərbaycana qayıdışı ilə demokratik mətbuat özünün yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu. Bu mətbuatın ilkin vəzifəsi Azərbaycanın dövlətçiliyini və milli maraqlarını qorumaq təşkil etdi.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamı. "Azərbaycan" qəzeti, 17 may 2017
2. Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. "Azərbaycan" qəzeti, 15 noyabr 2017
3. Aşırılıq Akif. Azərbaycan mətbuatı tarixi. "Elm və təhsil" nəşriyyatı, Bakı, 2009, səh. 204 (296 səh.)
4. Həbibbəyli İsa. Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik. "Nurlan" nəşriyyatı, Bakı, 2007, səh. 85 (699 səh.)
5. Hüseynov Şirməmməd. Mənəvi irsimiz və gerçəklik. "Adiloğlu" nəşriyyatı, Bakı, 2004, səh.333 (526 səh.)
6. Hüseynov Şirməmməd. Mətbu irsimizdən səhifələr. "Çənlibel" NPM nəşriyyatı, Bakı, 2007, səh. 177-178 (484 s)
7. Hüseynov Şirməmməd. Müstəqilliyin çətin yolu... "Elm" nəşriyyatı, Bakı, 2009, səh. 108.
8. "İstiqlal-jurnalı, 1918-28 mayıs-1919", "Qanun" nəşriyyatı, Bakı, 2014. səh. 38 (səh. 10-38)
9. "Kaspi" - maarifçilik meydanı. "Zərdabi" LTD nəşriyyatı, Bakı, 2016 (652 səh.)
10. Mirəhmədov Əziz. Azərbaycan Molla Nəsrəddini. "Yazıçı" nəşriyyatı, Bakı, 1980, səh. 397 (430 səh.)
11. Mehdişad G. Bakı Dövlət Universiteti Vasili Razumovskinin xatirə-öçerkində. "525-ci qəzet", 31 avqust 2018
12. Rəsulzadə Məhəmməd Əmin. Əsərləri – 1915-1916. "Elm" nəşriyyatı. Bakı, 2012, səh. 530 (596 səh.)
13. Yaqublu Nəsiman. Cümhuriyyət qurucuları. «Nurlar» Nəşriyyatı Poliqrafiya Mərkəzi, Bakı, 2018, səh.17 (504 səh)